

การย้อมผ้าและปัจจัยที่มีผลต่อการย้อมผ้าในเส้นใยธรรมชาติ
ของชาวบ้านหนองคูใหญ่ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ
Dyeing and Factors Affecting the Dyeing of Fabrics in Natural
Fibers of Nong Khu Yai Villagers Buengboon District
Sisaket Province

อนันศักดิ์ พวงอก
Anansak Phuangok

อาจารย์, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ
Lecturer, Humanities and Social Sciences, Sisaket Rajabhat University

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการย้อมผ้าและปัจจัยที่มีผลต่อการย้อมผ้าในเส้นใยธรรมชาติของชาวบ้านหนองคูใหญ่ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ กลุ่มเป้าหมายในการศึกษาครั้งนี้คือ สมาชิกกลุ่มทอผ้าไหมบ้านหนองคูใหญ่ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ จำนวน 30 คน โดยวิธีการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มทอผ้าไหมบ้านหนองคูใหญ่ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ นิยมใช้เส้นใยธรรมชาติจากไหมเพียงอย่างเดียว สีที่ใช้ย้อมผ้าจะใช้ทั้งสีเคมีและสีธรรมชาติ ซึ่งได้จากครั่ง และเขเป็นส่วนใหญ่ หมักด้วยโคลนเพื่อให้ผ้านุ่ม สีสันทวยงามมากขึ้น ในการย้อมผ้าแต่ละผืน ผู้ทอจะต้องใช้เวลาประมาณ 10 ชั่วโมงต่อ 1 ผืน โดยมีกระบวนการหลัก คือ การทำความสะอาดเส้นใยก่อนการย้อม เตรียมน้ำย้อม เตรียมสารช่วยย้อมเพื่อให้สีติดคงทน และทำการย้อม ข้อดีของการย้อมผ้าในรูปแบบที่ใช้อยู่ปัจจุบัน ได้แก่ ความชำนาญในการย้อมเนื่องจากทำมาเป็นเวลานานหลายปี อย่างไรก็ตามก็พบข้อเสียของการย้อมผ้าในรูปแบบปัจจุบัน ได้แก่ สีที่ย้อมไม่คงทน ไม่สม่ำเสมอหรือต่าง และใช้ระยะเวลาในการย้อมผ้าแต่ละผืน ปัจจัยที่ส่งผลต่อการย้อมผ้าของกลุ่มทอผ้าแห่งนี้ให้มีคุณภาพดี ได้แก่ กระบวนการในการย้อม และวัตถุดิบที่ได้จากธรรมชาติ

คำสำคัญ : การย้อมผ้า, ปัจจัยที่มีผลต่อการย้อมผ้า, เส้นใยธรรมชาติ

ABSTRACT

The purpose of this study was to study the dyeing conditions and the factors affecting the dyeing of natural fibers of Nong Khu Yai villagers, Buengboon district, Sisaket Province. The Key performances in this study were 30 people of Nong Khu Yai weaving group member by structured interview methods.

The study found that Nong Khu Yai village silk weaving group, Buengboon district, Sisaket province prefer to use only natural fibers from silk. They used both chemical and natural colors for dyeing fabrics which mostly obtained from shellac (Krung and Khe) and then fermented with mud to soften the fabric and more beautiful colors. The weavers

need about 10 hours per piece to dye. The main process was cleaning fibers before dyeing, then prepare water for dyeing, prepare for color assistant, and dyeing. The advantage of dyeing in its current form is expertise of the dyeing that has been done for many years, however, the disadvantages of dyeing in this form found that fabrics are not durable and uneven color, moreover, it takes along time to dye in each fabric piece. Factors affecting the dyeing for a good quality fabric are the dyeing process and ingredients from natural.

Keywords : Dyeing, Factors affecting the dyeing, natural fibers

บทนำ

จังหวัดศรีสะเกษ เป็นจังหวัดที่มีความหลากหลายทางศิลปะและวัฒนธรรม อีกทั้งยังมีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่ส่งผลให้ศรีสะเกษเป็นแหล่งรวมของชาติพันธุ์หลายกลุ่มอันนำไปสู่วัฒนธรรมอันหลากหลายของศรีสะเกษ โดยรวมชาติพันธุ์ ลาว เขมร ส่วย เยอ ไว้ด้วยกัน และในทุกชาติพันธุ์มีการถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมของตนหลากหลายวิธีการ และหนึ่งในนั้นคือการถ่ายทอดผ่านการทอผ้า ดังนั้นการทอผ้าจึงอยู่คู่จังหวัดศรีสะเกษมาช้านาน มีการถ่ายทอดความรู้การทอผ้าและการย้อมผ้าจากรุ่นสู่รุ่นจากอดีตถึงปัจจุบัน การทอผ้าจึงมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของประชาชนชนชาวจังหวัดศรีสะเกษเป็นอย่างยิ่ง (Pratwet, Sribooruang, Maneenin, & Rojanasang, 2018: 111-112)

กลุ่มทอผ้าภายในจังหวัดศรีสะเกษเป็นการรวมตัวกันของคนในชุมชน ภายใต้การนำของผู้นำชุมชนและได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐโดยมีจุดประสงค์เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่คนในชุมชนท้องถิ่น นอกเหนือจากการทำงานทางด้านเกษตรกรรมและเพื่อการสืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าพื้นเมืองซึ่งมีลวดลายการทอผ้าที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นในจังหวัดศรีสะเกษเองมีกลุ่มทอผ้าที่จัดตั้งขึ้นมากมายหลากหลายกลุ่มทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่นกลุ่มทอกก ไทล บ้านหนองหัวหมู อำเภอราชไสล และกลุ่มทอกก ไทล บ้านบก อำเภอมืองจันทร์ จังหวัดศรีสะเกษ (Pratwet, Sribooruang, Pothipassa, & Jindapan, 2019: 95) นอกจากนี้ หนึ่งในกลุ่มทอผ้าที่โดดเด่นและมีชื่อเสียงคือกลุ่มทอผ้าไหม บ้านหนองคูใหญ่ ตำบลเปาะ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ ประชากรส่วนใหญ่ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาวประกอบอาชีพเกษตรกรรมและเลี้ยงสัตว์เป็นหลัก ซึ่งเมื่อถึงฤดูหลังจากเก็บเกี่ยว ชาวบ้านจะขาดรายได้ในขณะเดียวกันก็มีเวลาว่างมากขึ้น ดังนั้นชาวบ้านจึงรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มทอผ้าขึ้นเพื่อใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์และเป็นการหารายได้เพิ่มเติมเข้ามาในครัวเรือน ซึ่งจุดเด่นของกลุ่มทอผ้าบ้านหนองคูใหญ่คือการออกแบบลวดลายผ้าที่สวยงามตามภูมิปัญญาชาวบ้านที่สืบทอดมารุ่นสู่รุ่น โดยกลุ่มทอผ้าดังกล่าวได้ดำเนินการมาระยะหนึ่งแล้วแต่พบว่ามีปัญหาหลายประการเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นวัตถุดิบในการนำมาทอผ้า การพัฒนาลวดลายผ้า การตลาด ตลอดจนรูปแบบการทอผ้าที่ยังยึดถือวิธีดั้งเดิม ซึ่งการย้อมผ้าในแบบเดิมนั้นต้องใช้ระยะเวลาที่ยาวนาน สิ้นเปลืองทรัพยากรเป็นจำนวนมากและก่อให้เกิดมลพิษต่อระบบธรรมชาติ อีกทั้งทางกลุ่มทอผ้าภายในชุมชนมีความต้องการลดต้นทุนในการผลิต และเพิ่มมูลค่าของสินค้าเพื่อก่อให้เกิดศักยภาพทางการแข่งขันในตลาดนำไปสู่การเกิดเป็นเศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็ง

จากเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาการย้อมผ้าและปัจจัยที่มีผลต่อการย้อมผ้าในเส้นใยธรรมชาติของชาวบ้านหนองคูใหญ่ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ เพื่อนำสารสนเทศที่ได้ไปต่อยอดเพื่อพัฒนานวัตกรรมในการย้อมผ้าในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาสภาพการย้อมผ้าและปัจจัยที่มีผลต่อการย้อมผ้าในเส้นใยธรรมชาติของชาวบ้านหนองคูใหญ่ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาเรื่อง การย้อมผ้าและปัจจัยที่มีผลต่อการย้อมผ้าในเส้นใยธรรมชาติของชาวบ้านหนองคูใหญ่ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) กับกลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ ตามรายละเอียดดังนี้

1. กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

1.1 กลุ่มเป้าหมาย ประกอบด้วย สมาชิกกลุ่มทอผ้าไหม บ้านหนองคูใหญ่ ตำบลเปือ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ จำนวน 70 คน

1.2 ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ ได้แก่ สมาชิกกลุ่มทอผ้าไหม บ้านหนองคูใหญ่ ตำบลเปือ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ จำนวน 30 คน การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญมีหลักเกณฑ์ดังนี้

- 1) เป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้าไหม บ้านหนองคูใหญ่ ตำบลเปือ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ
- 2) มีอาชีพหลักหรืออาชีพเสริมในการทอผ้าไม่น้อยกว่า 7 ปี
- 3) มีผลิตภัณฑ์ผ้าไหมเพื่อการจำหน่ายเป็นประจำทุกปี
- 4) มีองค์ความรู้ด้านการทอผ้า และการย้อมผ้าเป็นอย่างดี

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยข้อคำถามแบ่งออกเป็น 4 หัวข้อใหญ่ ๆ ได้แก่

- 1) สถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ประกอบด้วย เพศ อายุ รายได้ ประสบการณ์ในการทอผ้า
- 2) สภาพการย้อมผ้าโดยใช้สีในเส้นใยธรรมชาติ ในด้านสีที่ใช้ย้อม ระยะเวลาที่ใช้ย้อม ช่วงเวลาที่ใช้ย้อม ที่มาของสีที่ใช้ย้อม ต้นทุนในการย้อมผ้า ข้อดีข้อเสียของการย้อมผ้าในปัจจุบัน
- 3) ปัจจัยที่มีผลต่อการย้อมผ้าในเส้นใยธรรมชาติ ในด้านวัตถุดิบที่ใช้ย้อมอุปกรณ์ในการย้อม ความคงทน ความสวยงาม สีสั่น ราคา ความนิยม
- 4) ปัญหาและความต้องการของผู้ทอผ้าเกี่ยวกับการทอผ้าด้วยสีในเส้นใยธรรมชาติ

3. การสร้างเครื่องมือและหาคุณภาพเครื่องมือ

การสร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ผู้วิจัยทำการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ลักษณะของแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างผู้วิจัยทำการออกแบบแบบสัมภาษณ์โดยแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 เป็นข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วย เพศ อายุ รายได้ ประสบการณ์ในการทอผ้า

ส่วนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับสภาพการย้อมผ้าด้วยสีในเส้นใยธรรมชาติ เกี่ยวกับ ขั้นตอนหรือกระบวนการในการย้อม สีที่ใช้ย้อม ระยะเวลาที่ใช้ย้อม ช่วงเวลาที่ใช้ย้อม ที่มาของสีที่ใช้ย้อม ต้นทุนในการย้อม ข้อดีข้อเสียของการย้อม

ส่วนที่ 3 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการยอมผ้าด้วยสีในเส้นใยธรรมชาติ เกี่ยวกับวัตถุประสงค์ที่ใช้ย้อม อุปกรณ์ในการย้อม ความคงทน ความสวยงาม สีสันทน ราคา ความนิยม

ส่วนที่ 4 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับปัญหาและความต้องการของผู้ทอผ้าเกี่ยวกับการยอมผ้าด้วยสีในเส้นใยธรรมชาติ

นำแบบสัมภาษณ์ทั้งฉบับเสนอผู้ทรงคุณวุฒิ ตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาภาษาที่ใช้สร้างแบบสัมภาษณ์เพื่อรับคำแนะนำเพิ่มเติม และมาปรับปรุง นำแบบสัมภาษณ์ที่ได้ปรับปรุงแล้ว เสนอผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 5 ท่าน เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงด้านเนื้อหา (Content Validity) ของแบบสัมภาษณ์แต่ละข้อ จากนั้นนำมาคัดเลือกเฉพาะข้อที่มีความเชื่อมั่นและค่าความเที่ยงตรงที่ระดับ 0.6 – 1.0

ผู้เชี่ยวชาญที่ตรวจสอบความเที่ยงตรงด้านเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์ (Content Validity) มีจำนวน 5 คน ประกอบด้วย

- 1) ผู้อำนวยการศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดศรีสะเกษ
- 2) รองผู้อำนวยการศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดศรีสะเกษ
- 3) เจ้าหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญด้านการยอมผ้า ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดศรีสะเกษ

จำนวน 2 คน

4) เจ้าหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญด้านการยอมผ้าด้วยสีในเส้นใยธรรมชาติในการยอมผ้า ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดศรีสะเกษ

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยยื่นเรื่องให้คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏศรีสะเกษ เพื่อขอความร่วมมือและขอความอนุเคราะห์แจ้งผู้เกี่ยวข้องให้การสัมภาษณ์ หลังจากนั้นผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง ในช่วงเดือนมิถุนายน 2563 ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับการศึกษาสภาพการยอมผ้าด้วยสีในเส้นใยธรรมชาติ และปัจจัยที่มีผลต่อการยอมผ้าด้วยสีในเส้นใยธรรมชาติของกลุ่มทอผ้าไหม บ้านหนองคูใหญ่ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษมาศึกษา วิเคราะห์ สังเคราะห์ และสรุปข้อมูลที่ได้

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เกี่ยวกับสภาพการยอมผ้าและปัจจัยการยอมผ้าในเส้นใยธรรมชาติของกลุ่มทอผ้าไหมบ้านหนองคูใหญ่ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ มีวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนดังนี้

1) การจัดระเบียบทางกายภาพของข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาจัดเกลาภาษาและตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา

2) การจัดเก็บข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดแยกตามแหล่งของข้อมูลและกลุ่ม ผู้ให้ข้อมูล และจำแนกเนื้อหาตามประเด็นที่ได้เก็บข้อมูลมา

3) การจัดหมวดหมู่ของเนื้อหา ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จำแนกเนื้อหาตามประเด็นมาจัดหมวดหมู่ของเนื้อหา

4) การสังเคราะห์และอธิบายเนื้อหา ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการจัดหมวดหมู่ของเนื้อหาแล้วมาทำการสังเคราะห์เนื้อหา และอธิบายเนื้อหาโดยการนำเสนอในรูปของการบรรยาย และพรรณนา

สรุปผลการวิจัย

1. ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์จำนวน 30 คน พบว่าเป็นเพศหญิงจำนวน 30 คน (ร้อยละ 100) อายุอยู่ระหว่าง 44-72 ปี อาชีพส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร ทำนา ทอผ้า เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย รายได้เฉลี่ยต่อเดือนอยู่ระหว่าง 3,000-15,000 บาท มีประสบการณ์ในการทอผ้าอยู่ระหว่าง 20-40 ปี

2. สภาพการย้อมผ้าโดยใช้สีในเส้นใยธรรมชาติ

กลุ่มทอผ้าใหม่ บ้านหนองคูใหญ่ ตำบลเป้า อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ นิยมใช้เส้นใยธรรมชาติจากไหมเพียงอย่างเดียว สีที่ใช้ย้อมผ้าจะใช้ทั้งสีเคมีและสีธรรมชาติ ซึ่งได้จากครั่ง และเข เป็นส่วนใหญ่ หมักด้วยโคลนเพื่อทำให้ผ้านุ่ม สีสันทวยงามมากขึ้น อย่างไรก็ตามกลุ่มทอผ้าใหม่ดังกล่าวนิยมใช้สีเคมีมากกว่า เนื่องจากราคาถูก ซื้อง่าย ติดทนนาน และให้สีสันทวยสดงดงามมากกว่า แหล่งของสีที่ได้มาจากร้านค้าในชุมชน ในการย้อมผ้าแต่ละผืน ผู้ทอจะต้องใช้เวลาค่อนข้างนาน โดยจะใส่เส้นไหมลงในหม้อต้มพร้อมกันครั้งละครึ่งกิโลกรัมหรือ 1 ปอย ลักษณะของหม้อต้มมีลักษณะคล้ายหม้อต้มกวยเตี๋ยวน้ำไว้ประมาณ 12 ชั่วโมง โดยจะแช่เส้นใยช่วงเวลากลางคืน เนื่องจากเป็นกระบวนการที่ใช้เวลานาน และกระบวนการไม่ซับซ้อน เพื่อทำการเตรียมความพร้อมในการการย้อมเส้นใยในวันรุ่งขึ้น ในตอนเช้าจะทำการตีไหม (ภาษาชาวบ้านเรียกว่าทกไหม) ให้กระจาย แล้วจึงทำการย้อมอุ่น ดังนั้นผู้ย้อมจะทำการย้อมผ้าในช่วงเวลากลางวัน ใช้เวลาประมาณ 10 ชั่วโมงต่อ 1 ผืน ในการย้อมผ้าใหม่ 1 ผืน ผู้ย้อมใช้ต้นทุนโดยเฉลี่ย 1,050 บาท ประกอบด้วย ค่าสี 100 บาท ค่าเส้นไหม 450 บาท และค่าแรง 500 บาท (คิดค่าแรง ชั่วโมงละ 50 บาท) ข้อดีของการย้อมผ้าในรูปแบบที่ใช้ย้อมปัจจุบัน ได้แก่ ความชำนาญในการย้อม เนื่องจากทำมาเป็นเวลานานหลายปี อย่างไรก็ตามก็พบข้อเสียของการย้อมผ้าในรูปแบบปัจจุบัน ได้แก่ สีที่ย้อมไม่คงทน ไม่สม่ำเสมอหรือต่าง เนื่องจากการใช้อุณหภูมิที่ไม่คงที่ และการใช้กำลังคนที่ต้องใช้ความชำนาญเป็นพิเศษ และใช้ระยะเวลาในการย้อมผ้าแต่ละผืน

3. ปัจจัยที่มีผลต่อการย้อมผ้าในเส้นใยธรรมชาติ

จากผลการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการย้อมผ้าในเส้นใยธรรมชาติ คือ สี อุปกรณ์ และกระบวนการย้อม กลุ่มทอผ้าได้สัมภาษณ์จากร้านค้าทั้งหมด เนื่องจากมีความสะดวก หาซื้อง่าย และมีความคงทนสูง โดยใช้อุปกรณ์ในการย้อมคือหม้อต้มที่มีเส้นผ่านศูนย์กลางขนาด 18 นิ้ว และใช้กะละมังขนาดเส้นผ่านศูนย์กลาง 36 นิ้ว เนื่องจากอุปกรณ์ดังกล่าวชาวบ้านสามารถหาซื้อได้ตามท้องตลาด โดยใช้ในการล้างไหม และฟอกไหม เพื่อทำความสะอาดเส้นไหม ขำระล้างสิ่งสกปรก ใช้ไม้พายในการกวนเส้นไหมเพื่อให้สีที่ย้อมมีความสม่ำเสมอ และพลิกเส้นไหมขณะที่ย้อม ใช้ห่วงยางในการแขวนหรือคล้องเส้นไหม เชื้อเพลิงใช้ถ่าน ฟืน และแก๊ส แล้วแต่กรณี แต่ถ้าใช้แก๊สจะได้คุณภาพการย้อมที่ดีที่สุดรวดเร็วที่สุดเนื่องจากอุณหภูมิจะมีความสม่ำเสมอมากกว่าการใช้ถ่านและฟืนเป็นเชื้อเพลิง แต่มีข้อเสียคือใช้ต้นทุนสูง ดังนั้นกลุ่มทอผ้าจึงเลือกใช้ถ่านและฟืนในการต้มหม้อย้อมผ้า ในการย้อมผ้านั้น ถ้าเป็นสีเคมีจะติดทนกว่าสีธรรมชาติซึ่งต้องย้อมซ้ำบ่อย ๆ ประมาณปีละ 1-2 ครั้งเพื่อให้สีสันทวยงาม ราคาการย้อมผ้าใหม่ของกลุ่มทอผ้าจะขึ้นอยู่กับสี ลวดลาย และคุณภาพของเส้นใย เป็นที่นิยมสำหรับลูกค้าที่ขอผ้าใหม่และเข้าใจถึงกระบวนการผลิตว่ามีความยากลำบากเพียงใด ดังนั้นผ้าหนึ่งผืนหมายถึงคุณค่าในการสวมใส่ และปัจจัยที่ส่งผลต่อการย้อมผ้าของกลุ่มทอผ้าแห่งนี้ให้มีคุณภาพดีได้แก่กระบวนการในการย้อม และวัตถุดิบที่ได้จากธรรมชาติ

กระบวนการในการย้อมผ้าจากเส้นใยธรรมชาติของชาวบ้านหนองคูใหญ่ ตำบลเป้า อำเภอบึงบูรพ์ มีทั้งหมด 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การล้างไหมเพื่อทำความสะอาด ขำระล้างสิ่งสกปรกออกจากเส้นใย

ทั้งหมด 2) หลังจากนั้นทำการเตรียมน้ำย้อมเพื่อทำการย้อม 3) การเตรียมสารช่วยย้อม หรือสารช่วยติดสี เพื่อให้เส้นไหมสามารถดูดซับสีได้ดี 4) ทำการย้อมสี โดยการนำเส้นไหมลงในหม้อต้ม ประมาณ 1 ชั่วโมง ระหว่างนั้นต้องทำการพลิกเส้นด้ายให้ถูกน้ำย้อมเสมอกันทุก 10 นาที 5) นำเส้นใยที่ย้อมไปผึ่งในที่ร่มให้เย็นจนกระทั่งเส้นไหมแห้งจึงนำไปสู่กระบวนการทอผ้าต่อไป จากกระบวนการดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ขั้นตอนการย้อมผ้าจากเส้นใยธรรมชาติค่อนข้างจะใช้เวลานานและบางครั้งให้สีที่ไม่สม่ำเสมอเนื่องจากต้องใช้กำลังคนในการควบคุมดูแล และต้องมีความเชี่ยวชาญในเรื่องการใช้อุณหภูมิในการต้มเพื่อให้ได้เส้นไหมที่มีความคงทนสวยงาม ซึ่งจากปัญหาดังกล่าวผู้วิจัยจะนำไปปรับปรุงโดยการสร้างหม้อต้มรูปแบบใหม่ที่สามารถลดระยะเวลา ขั้นตอนการย้อม ควบคุมอุณหภูมิการต้มได้ เพื่อให้ได้เส้นไหมที่มีคุณภาพดีขึ้น และย้อมผ้าได้มากขึ้น

ภาพที่ 1 การย้อมเส้นใยไหมจากธรรมชาติของชาวบ้านหนองคูใหญ่ ตำบลเป้าะ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ
ที่มา: ผู้วิจัย (2563)

จากการศึกษาสภาพการย้อมผ้าจากเส้นใยธรรมชาติของชาวบ้านหนองคูใหญ่ ตำบลเป้าะ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ ผู้วิจัยพบจุดเด่นคือเส้นใยที่ได้มีความสวยงาม มีคุณค่าสูง เนื่องจากกลุ่มผู้ทอมีความพิถีพิถันในกระบวนการย้อมและใส่ใจทุกรายละเอียดในกระบวนการย้อม อย่างไรก็ตามก็ยังมีจุดที่ควรนำไปปรับปรุงและพัฒนาต่อไปนั่นคืออุปกรณ์ที่ใช้ย้อมยังเป็นรูปแบบเดิมนั่นคือหม้อต้มที่ใช้ในการย้อม ทำให้ผู้ย้อมต้องใช้เวลาเนิ่นนานในการย้อมผ้าแต่ละผืน ต้องใช้ทั้งระยะเวลาและกำลังคนในการดำเนินการสูงมาก ส่งผลให้ผลิตภัณฑ์มีราคาที่สูงตามไปด้วย ถ้าชาวบ้านมีอุปกรณ์หรือนวัตกรรมที่เหมาะสมจะช่วยลดระยะเวลาและขั้นตอนลง ซึ่งจะสามารถทอผ้าได้จำนวนมากขึ้นอีกทั้งคุณภาพของเส้นใยจะมีความคงทน ได้มาตรฐาน และสวยงามมากขึ้น

ภาพที่ 2 ผ้าไหมที่ดำเนินการทอเสร็จเรียบร้อยแล้ว
ที่มา: ผู้วิจัย (2563)

อภิปรายผล

สภาพการย้อมผ้าจากเส้นใยธรรมชาติของชาวบ้านหนองคูใหญ่ ตำบลเป้า อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ พบว่ากลุ่มผ้าดังกล่าวประกอบอาชีพทอผ้าเป็นอาชีพเสริม นอกเหนือจากการทำนา เลี้ยงสัตว์ ขายสินค้า ฯลฯ องค์ความรู้ด้านการทอผ้าเป็นองค์ความรู้ที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ดังนั้นชาวบ้านจึงยังนิยมใช้วิธีการทอผ้าแบบเก่า ซึ่งประสบปัญหาในด้านกระบวนการที่ต้องใช้เวลานาน ซับซ้อน หลายขั้นตอน ตลอดจนสีที่ได้จากการย้อมที่ไม่สม่ำเสมอ เป็นต่างบ้าง อย่างไรก็ตาม กลุ่มทอผ้าดังกล่าวมีความต้องการลดทั้งระยะเวลาในการย้อมผ้าให้น้อยลงและลดขั้นตอนกระบวนการในการย้อมผ้า แต่ผลสัมฤทธิ์คือผ้าที่ย้อมมีความคงทน สวยงาม คุณภาพดี ได้ราคาสูง ดังนั้นจึงต้องมีการพัฒนานวัตกรรมที่เป็นเทคโนโลยีจากภายนอกที่ทันสมัยเพื่อให้ตรงกับความต้องการของกลุ่ม แต่ในขณะเดียวกันก็ควรให้ความสำคัญกับการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้ที่กลุ่มทอผ้ามีมาแต่ดั้งเดิม เพราะความต้องการของเทคโนโลยีที่เหมาะสมต้องเกิดจากการยอมรับและเกิดจากความรู้สึกร่วมกันของชุมชนอย่างแท้จริง ลักษณะของเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชนควรมีราคาถูก ใช้ง่ายเมื่อวัสดุอุปกรณ์นั้นชำรุดหรือเสียหายเหมาะสมกับลักษณะของท้องถิ่น ไม่สลับซับซ้อน และให้ประสิทธิภาพสูงเมื่อเปรียบเทียบกับเทคโนโลยีที่มีมาแต่ดั้งเดิม

สภาพการทอผ้าของชาวบ้านหนองคูใหญ่ ตำบลเป้า อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นการสืบทอดองค์ความรู้ หรือมรดกทางภูมิปัญญามาตั้งแต่บรรพกาล สมัยปู่ย่าตายาย อาจจะมีการดัดแปลงเล็กน้อยเพื่อให้เข้ากับยุคสมัย เช่น หม้อต้ม สี โดยสีที่กลุ่มทอผ้านิยมใช้เป็นสีที่มาจากเคมีมากกว่าสีจาก

ธรรมชาติเนื่องจากซื้อหาได้ง่ายราคาถูกและให้ประสิทธิภาพที่ดี ตัดทอนกว่าการใช้สีจากธรรมชาติ นอกจากนี้ผลการศึกษครั้งนี้พบว่ากลุ่มทอผ้าส่วนใหญ่เป็นกลุ่มวัยกลางคนจนถึงวัยสูงอายุ นิยมทอผ้าใหม่มากกว่าผ้าฝ้ายเนื่องจากเป็นวัสดุที่ให้ได้ง่ายตามธรรมชาติ เหมาะที่ใช้ทำเป็นเครื่องแต่งกาย เฟอร์นิเจอร์ ประดับตกแต่งเครื่องเรือน ซึ่งสอดคล้องกับ Somakettarin et al. (2016, p.79-85) ที่ทำการศึกษานวัตกรรมการย้อมสีด้วยมูลหนอนไหมเพื่อการออกแบบผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทอมือพื้นเมือง กรณีศึกษาหมู่บ้านใหม่ไทยเฉลิมพระเกียรติ บ้านอะลาง ตำบลโคกจาน อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัด ศรีสะเกษ ที่พบว่ากลุ่มทอผ้านิยมทอผ้าด้วยมูลหนอนไหมทั้งผ้าไหมหางกระรอก ผ้าไหมลายลูกแก้ว และผ้าไหมพื้นเรียบ ซึ่งผ้าทั้ง 3 ชนิดมีความเหมาะสมแก่การใช้เป็นเครื่องแต่งกายทั้งบุรุษและสตรี ผ้าเพื่อการหุ้มเฟอร์นิเจอร์ ตกแต่งกระเป๋า ห่อหุ้มผลิตภัณฑ์

เมื่อมองถึงปัจจัยที่มีผลต่อการย้อมผ้าของชาวบ้านหนองคูใหญ่ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัด ศรีสะเกษ พบว่า มีปัจจัยหลัก ๆ อยู่ 2 ประการที่ส่งผลต่อการย้อมผ้า ได้แก่ กระบวนการในการย้อมผ้า และวัตถุดิบที่ได้จากธรรมชาติ ซึ่งกระบวนการในการย้อมผ้าเพื่อให้ได้ผ้าไหมที่มีคุณภาพดีจะต้องใช้การต้มในเวลานานที่เพียงพอ ใช้อุณหภูมิที่เหมาะสม ดีที่สุดคือการใช้แก๊สหุงต้ม แต่เนื่องจากมีราคาแพงและทำให้ต้นทุนมีราคาสูงกลุ่มทอผ้าดังกล่าวจึงนิยมใช้ฟืนและถ่านที่หาได้จากธรรมชาติ เพื่อให้สีที่ได้มีความสม่ำเสมอ สวยงาม และคงทน นอกจากนี้กลุ่มทอผ้ายังมีความต้องการในการลดระยะเวลาในการย้อมผ้าให้น้อยลง ต้องการให้ผ้าที่ย้อมได้มีความคงทน สวยงาม มีคุณภาพดี และราคาสูง และต้องการลดขั้นตอนและกระบวนการในการย้อมผ้าให้น้อยลง เพื่อจะได้ย้อมผ้าได้มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับ Joypod & Masae (2016: 40-41) ที่ได้ทำการศึกษาคงทนของสีและสมบัติการย้อมสีธรรมชาติของผ้าไหมด้วยผงชา โดยใช้สารกระตุ้นพร้อมกับการย้อมสี ซึ่งพบว่าการใช้ผงชาซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถยับยั้งแบคทีเรีย *Escherichia coli* และ *Staphylococcus aureus* ได้ถึงร้อยละ 77.40 และ 72.30 ตามลำดับ และยังสอดคล้องกับ Pangkumhang (2010: 46-47) ที่ได้ทำการศึกษ ปริมาณสีย้อมผ้าไหมโดยการประยุกต์ใช้หลักการเทคโนโลยีสะอาดสำหรับอุตสาหกรรมสิ่งทอขนาดเล็ก ซึ่งงานวิจัยนี้เสนอให้ลดปริมาณสีย้อมจากปริมาณที่ใช้ทั่วไปลงร้อยละ 25 และร้อยละ 50 ซึ่งจะทำให้ความเข้มของสีลดลง ในขณะที่ย้อมกันต้นทุนในการย้อมก็ลดลงด้วยเช่นกันแต่ยังคงความสวยงามของผ้าไหมอยู่เช่นเดิม จึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งของการย้อมผ้าของชาวบ้านหนองคูใหญ่ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ ที่จะพัฒนาคุณภาพและเสริมศักยภาพของผลิตภัณฑ์ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

1.1 กลุ่มทอผ้าไหมบ้านหนองคูใหญ่ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ ควรมีการเพิ่มในส่วนการฝึกปฏิบัติให้มากขึ้น

1.2 กลุ่มทอผ้าไหมบ้านหนองคูใหญ่ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ ควรลดปริมาณสี ย้อมลงจากเดิมร้อยละ 50 – ร้อยละ 25 เพื่อลดต้นทุนในการทอผ้า แต่ยังคงได้ผ้าไหมที่มีสีสันทนสวยงาม

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาการพัฒนาวัตกรรมการย้อมผ้าที่ได้มาตรฐานของกลุ่มทอผ้าไหมบ้านหนองคูใหญ่ อำเภอบึงบูรพ์ จังหวัดศรีสะเกษ เพื่อเพิ่มผลผลิตและสร้างรายได้

REFERENCES

- Pangkumhang, S. (2010). **Dye Amount Reduction for Silk Dyeing by Applying Cleaner Technology Principle in Small Scale Textile Industry**. Master of Engineering Thesis in Environmental Engineering, Graduate School, Khon Kaen University. [In Thai]
- Pratwet, p., Sriboonruang, Y., Maneenin, N, and Rojanasang, C. (2018). Silk Cloth, Cotton Fiber: from Local Wisdom to Sisaket Identity. **Journal of Humanities and Social Sciences Mahasarakham University**. Vol.37 (pp.109-118). Mahasarakham: Mahasarakham University. [In Thai]
- Pratwet, p., Sriboonruang, Y., Pothipassa, P., and Jindapan, J. (2019). Transforming Local Products from Reed Mat and Tuba Root for International Market. **Sisaket Rajabhat University Journal**. Vol.13 (p.94-103). Sisaket: Sisaket University. [In Thai]
- Sanai, K. and Sirithip, K. (2017). **The improvement of Natural dyes of textiles for Tha Muang Subdistrict, Selaphum district, Roi Et province**. Roi Et: Roi Et University. [In Thai]
- Somakettarin, J. and others. (2016). **An Innovation for Painting with Silk Worm's dung to Design and Development of Sisaket Thai handmade Silk Products, Case Study; Ban Alang Royal Thai Silk Villages, Kokchan Sub-district, Uthumpornpisai district, Sisaket Province**. Sisaket; Sisaket Rajabhat University. [In Thai]